

Negen Nederlanders over het Deltaplan

Een staalkaart van meningen

TEGEN VOORAANSTAANDE NEDERLANDERS formuleerden op verzoek van de redactie van het „Zeeuws Tijdschrift” hun mening over de gevolgen van het Delta-plan, voor zover dit hun eigen „vakgebied” betrof. Zo ontstond een rijke staalkaart van meningen, waaraan medewerking werd verleend door:

- mr dr L. N. DECKERS, lid van de Raad van State, voorzitter van de A.N.V.V., de landelijke organisatie ter bevordering van het vreemdelingenverkeer;
- ANTON VAN DUINKERKEN, letterkundige en hoogleraar;
- ir F. Q. DEN HOLLANDER, president-directeur van de Nederlandse Spoorwegen;
- monseigneur J. P. HUIBERS, bisschop van Haarlem;
- dr P. J. MEERTENS, directeur van de Dialect-, Volkskunde- en Naamkunde-bureaux van de Koninklijke Academie van Wetenschappen;
- H. D. LOUWES, voorzitter van het Landbouwschap;
- dr J. P. VAN PRAAG, algemeen voorzitter van het Humanistisch Verbond;
- T. J. TWIJNSTRA, voorzitter van het Verbond van Nederlandse Werkgevers;
- ds H. J. F. WESSELDIJK, praeses van de Generale Synode van de Nederlands Hervormde Kerk.

De opvattingen van deze negen bekende Nederlanders zijn op deze en de volgende bladzijden afgedrukt. De redactie is uiteraard bijzonder erkentelijk voor de medewerking, die sponstaan door deze negen uitermate deskundige scribenten werd verleend.

Toeristisch van grote betekenis

Mr Dr L. N. Deckers

ER heerst in ons goede vaderland een dringend tekort aan zogenaamde recreatie-ruimte. De snelle groei der bevolking, de voortschrijdende industrialisatie, de uitbreiding van militaire oefenterreinen, het stijgend aantal buitenlanders, die naar Nederland komen om daar hun vakantie door te brengen, en verschillende andere omstandigheden zijn er de oorzaak van, dat het wel haast ieder jaar moeilijker wordt om binnen onze landsgrenzen een stukje grond te vinden, waar men ongestoord kan genieten van de natuur.

Het is daarom goed, dat het Delta-plan grote recreatieve mogelijkheden biedt. Wij denken daarbij op de eerste plaats aan het feit, dat, na voltooiing van de over de afsluitdammen geprojecteerde kunstweg, het fraaie strandgebied van Goeree en Schouwen, dat thans nog be-

trekkelijk weinig bezoekers trekt, in het onmiddellijk bereik van de Randstad Holland zal liggen. Dit is in het bijzonder van belang voor steden als Den Haag en Rotterdam, die met recreatie-ruimte in de omgeving niet ruim bedeeld zijn.

De aantrekkelijkheid van dit strand- en duingebied zal ongetwijfeld nog worden vergroot door de uitgebreide watersportgebieden, die ten oosten van de afsluitdammen in de binnenwateren zullen ontstaan. Deze zoetwaterbassins zullen weliswaar vooral moeten dienen voor bevoeiingsdoeleinden, maar bij een goede indeling, een juiste opzet van het wegennet, voldoende accommodatie en, waar mogelijk, „aankleding” van de oevers zal er zeker gelegenheid te over zijn voor recreatie aan en op dit watergebied. De Rijksdienst voor het Nationale Plan stelt dan ook in zijn Tweede Interim-Rapport, dat het mogelijk zal zijn een bijzonder gevarieerd recreatie-gebied van grote allure te doen ontstaan, dat gemakkelijk bereikbaar is voor de inwoners van de Randstad Holland, het Brabants industriegebied, de Belgische agglomeraties en het Zuiden van Engeland. Het zal in omvang uitgaan boven het Hollandse en Friese watersportgebied en een aaneenschakeling van kustgebieden opleveren, die ongeveer zo groot is als de gehele Zuidelijke Veluwezoom.

Voorlopige gedachten in die richting zijn ontwikkeld door de Provinciale Planologische Dienst van Zeeland voor wat betreft gedeelten van de wateren en oeverstroken tussen Walcheren en de Bevelanden en, op veel groter schaal, door de Provinciale Planologische Dienst van Zuid-Holland voor het bekken tussen Flakkee en Schouwen-Duiveland ten Westen van de geprojecteerde dam op het wantij van de Grevelingen. De hier gevormde denkbeelden omvatten een complex van zeilwateren, afgewisseld door grotere en kleinere eilandjes en omzoomd door oeverstroken; de Grevelingen zal op verschillende plaatsen van mantelingen en andere bosstroken worden voorzien.

Het ligt in de verwachting, dat de Zandkreek nabij Veere het eerst zal zijn afgesloten en wel omstreeks 1960, zodat hier het eerste nieuwe recreatie-gebied kan ontstaan.

De ervaringen, die thans worden opgedaan bij het scheppen van recreatie-gebieden in de Braakman-polder, zullen wellicht in de toekomst een richtsnoer kunnen zijn.

Verwezenlijking van het Delta-plan zal echter niet alleen vanwege het ontsluiten en het doen vormen van recreatie-ruimte van belang zijn. Het is bovendien te verwachten, dat de afsluitdammen op zichzelf in de toekomst een grote bezienswaardigheid zullen opleveren, die tal van toeristen uit binnen- en buitenland zal trekken, zoals thans de Afsluitdijk, de Wieringermeer en de Noord-Oost Polder.

Dit alles zal zonder twijfel tengevolge hebben, dat het toeristisch bezoek aan Zeeland en Zuid-Holland een grote vlucht zal nemen. De noodzakelijk daarmee gepaard gaande verruiming der werkgelegenheid zal de huidige trek uit Zeeland zeker doen afnemen.

Zal uitvoering van het Delta-plan niemand schade berokkenen? Het zou niet mogelijk zijn. Hier vrezen velen zelfs schade, onherstelbare schade, voor allen, die betrokken zijn bij de oester- en mosselcultuur, de garnalen- en de kreeftenvisserij, welke ten ondergang zouden zijn gedoemd. Reeds is onder leiding van Yerseke's burgemeester een comité gevormd om dit gevaar af te wenden. Het comité strijdt niet tegen het Delta-plan maar voor het behoud van evengenoemde belangrijke bestaansmiddelen. Wij wagen niet te beoordelen of het mogelijk zal zijn en het een te verkrijgen en het ander te behouden. Maar in elk geval moet een oplossing worden gezocht en we hopen van harte, dat die zal worden gevonden. Ook uit toeristisch oogpunt. De buitenlandse toerist immers, kan zich de Zeeuwse tafel niet voorstellen zonder oesters of kreeft en hij laat zich ook elders die heerlijkheden goed smaken. Over de Nederlander zelf, toerist of niet, zwijgen we nu maar.

Eerst vervreemding, daarna samenhang

Anton van Duinkerken

GIJ vraagt, hoe ik (die geen waarzegger ben) mij de culturele gevolgen van verwerking van het deltaplan voorstel. Op de lange duur zullen die gevolgen buitengewoon groot en buitengewoon gunstig zijn; hier twijfel ik niet aan. Waarom *buiten-gewoon*? Als vergelijkingsmateriaal bezitten wij talrijke grotere en kleinere droogleggingsgebieden, waar uit de zéér langzame samengroeiing der pioniers tot een autochtone bevolking een eigen cultuurleven ontstond. Maar in de Haarlemmermeerpolder, definitief drooggelegd in 1852, als nederlandse gemeente in het rijk opgenomen met gemeentelijke autonomie in 1859, is die samengroeiing nu, na honderd jaar, nog niet geheel voltrokken. In de Wieringermeerpolder en in de Noordoostelijke polder staat ze nog maar aan het moeilijk begin. De Noordoostpolder, gelijk hij, in afwijking van de zojuist gegeven officiële naam, reeds alom in de volksmond heet, was droog op 9 September 1942. Met grondverpachting werd begonnen in 1947. Het eerste openluchtspel, een massa-spel, werd er in 1953, goed tien jaar na de droogkoming, met groot succes vertoond. Maar de bevolking (zo berichtte *De Libel* van 22 Januari 1955) bracht de Kerstdagen van 1954 nog grotendeels door op het „oude land”, zodat de polder tijdens deze culturele bindingsdagen (dit zijn álle feesten) vrijwel ontvolkt scheen. Het gaat niet ineens! Cultuur is een langzaam groeiend gewas. De Kunstkring van Emmeloord bezit op het ogenblik ruim zeshonderd leden. Ziehier een klein beeld van de groei en van de moeilijkheden in een *gewoon* geval.

Het Deltaplan is echter geen gewoon droogleggingsproject. Het zal de eilanden cultureel ontsluiten, een busverbinding van Goes naar Tholen mogelijk maken en de tussenliggende polders gemakkelijk doen opnemen in de reeds krachtig gegroundveste gewestelijke samenleving. De integratie van het nieuwe gebied bij de oude cultuur zal dus naar alle waarschijnlijkheid spontaner tot stand komen dan b.v. in de voormalige Zuiderzeegebieden. Om deze reden verwacht ik op de lange duur *buiten-gewoon* gunstig resultaat.

Waarom op de lange duur? Op korte termijn wint het altijd de differentiatie van de integratie, d.w.z.: bij ontsluiting zullen aanvankelijk de eigen kenmerken van de afzonderlijke gebieden zich sterker laten gelden dan de samenhang van het gewestelijk geheel. Dit heeft b.v. de ontsluiting der afgelegen heidedorpen door het snelverkeer aangetoond. De Tholenaars zullen zich krachtiger Thools, de Noordbevelanders krachtiger Noordbevelanders gaan gevoelen en gedragen naarmate zij voor anderen gemakkelijker bereikbaar worden. Deze onvermijdelijke nadruk op de verschillen kan culturele moeilijkheden opleveren, doch ze is noodzakelijk als grondslag tot groeiende verstandhouding. Wat dus op korte termijn eerder onderlinge vervreemding zal schijnen, laat zich pas op langere duur als hechte samenhang van verschillende bestanddelen waarnemen. Dit is een cultuurhistorische „wet”.

Mag ik mijn „voorspelling” trachten waar te maken, of toch waarschijnlijk, met een beroep op Vondel? Dan blijf ik met mijn eigenzinnige vooruitzichten ten minste binnen mijn vak!

Welnu: de Beemster kwam droog in 1612, geraakte tot grote bloei in 1630 en werd door de dichter Joost van den Vondel bezocht in 1644. Hij maakte een gedicht over dit bezoek. Liefhebbers kunnen het naslaan in de grote W.B.-uitgave, deel IV, blz. 609. Het is een echt barok gedicht, waarin de polder vergeleken wordt bij de godin Venus, aan de Cyprische kust ge-

boren uit zeeschuim. Doch waardoor wordt Vondel het meest getroffen? Hij zegt het duidelijk:

Hier jaagt de windhond 't wild, hier rijdt de koets uit spelen.
Men danst, men banketteert in 's koopmans rijke buurt
Hier lacht de gouden tijd....

De spelling van Vondel heb ik voor het gemak van de lezers gemoderniseerd. Maar het ontworpen beeld is juist het beeld van de culturele bloei der zeventiende eeuw: sportief, feestelijk, joyeus en weelderig. Ik wens uw tijdschrift toe, dat het twee-en-dertig jaar na de uitvoering van het Deltaplan met zo'n gedicht over het nieuwgewonnen land mag verschijnen!

Spoorwegen over de dammen? Neen!

Ir F. Q. den Hollander

HET verkeer is een van de belangrijkste elementen van de moderne samenleving. Productie en consumptie worden door een verhoging van de verkeersmogelijkheden sterk gestimuleerd. In hoeverre de verschillende verkeerstechnieken aan het vervoer moeten deelnemen, hangt in sterke mate af van de sociale en economische behoeften en van de geografische mogelijkheden. Verkeersverbindingen eisen grote investeringen, hetzij in hun eindpunten als havens en vliegvelden, hetzij in de wegen zelf. Daarom moet het wegennet weloverwogen worden aangelegd met de blik zo ver mogelijk vooruit op de toekomst gericht, opdat verspillingen kunnen worden vermeden.

Uitvoering van het Deltaplan, dat weliswaar in de eerste plaats beoogt Zuid-West Nederland een afdoende beveiliging tegen stormvloed te geven, zal de verkeersgeografische situatie in dit deel van ons land aanzienlijk veranderen. De Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden zullen uit hun isolement worden verlost en rechtstreeks in het verkeer over land worden ingeschakeld. Welke verkeerstechniek zal men voor dit landverkeer moeten gebruiken?

De weg over de afsluitdammen tussen Middelburg en Rotterdam zal ongeveer 100 km lang zijn, waarvan ca 17 km in het water. De bevolkingsconcentraties tussen de eindpunten van dit agrarische gebied zijn ijl en van een aanzienlijke verkeersspanning tussen Walcheren en Rotterdam kan niet worden gesproken. Deze omstandigheden, welke doen denken aan die in het gebied tussen Friesland, Alkmaar en Amsterdam via de Afsluitdijk, pleiten tegen de aanleg van een spoorweg. De weg over de Deltadammen zal immers de mogelijkheid bieden met de kleinste verkeerseenheden, namelijk autobus en vrachtauto, op de meest economische wijze het vervoer tussen de eilanden onderling en dat naar en van de eindpunten te verzorgen.

Tegenover dit regionale wegverkeer zou de aanleg van een spoorweg over de dammen een doublure in de verkeersvoorziening betekenen, waarvoor noch de investeringen noch de exploitatiekosten gerechtvaardigd zouden zijn. Voor het eindpuntenverkeer zou deze spoorweg bovendien een doublure vormen van de bestaande spoorwegverbinding Vlissingen-Rotterdam via Roosendaal. Het verschil in lengte tussen deze twee verbindingen zou niet meer dan ± 27 km bedragen, waardoor hoogstens een tijdwinst van ± 18 minuten over de nieuwe verbinding zou kunnen worden verkregen. Dit verschil zal bezwaarlijk als argument voor de aanleg van een kostbare spoorlijn kunnen worden gebruikt, temeer omdat het in de toekomst waarschijnlijk nog mogelijk zal zijn de reisduur via de bestaande verbinding te verkorten.

Weest waakzaam

Monseigneur J. P. Huibers

NADAT de stormvloed van Februari 1953 grote delen van Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Brabant op zo rampzalige wijze teisterde, zijn in ons land ernstige en grootse plannen ontworpen, die ook voor de Zeeuwse samenleving in een niet te verre toekomst van grote betekenis zullen zijn.

De consequenties, die de uitvoering van het z.g. Deltaplan op het geestelijk welzijn van de bevolking zal hebben, kunnen onmogelijk nu reeds ten volle worden overzien. Toch is het wel zeker, dat de handhaving van het godsdienstig, geestelijk en maatschappelijk evenwicht aan de reeds geslachtenlang hier levende bevolking en zeker ook aan de zich hier vestigende immigranten zware aanpassingseisen zal stellen. Hoogstwaarschijnlijk zullen de traditionele gemeenschapsvormen in belangrijke mate veranderen in nieuwe, die eigen zijn aan meer stedelijke samenlevingen. Deze ingrijpende veranderingen zullen het gebied naar de mens gesproken beveiligen tegen stormrampen als die van Februari 1953. Zij zullen echter niet tot zegen van de bevolking strekken, indien zij een andere, een geestelijke stormramp tot gevolg zouden hebben, die wij in andere streken en landen helaas hebben kunnen vaststellen. Stoffelijke welvaartsverhoging mag nooit gekocht worden met de prijs van godsdienstig en zedelijk verval. Een snelle ingreep in traditionele verhoudingen bergt de gevaren in zich van geestelijke ontworteling.

In het Zeeuwse eilandengebied zal de Kerk waakzaam moeten zijn om haar dierbare katholieke kinderen zonder schade voor hun geloof, waarvoor zij eeuwenlang zo volhardend grote offers hebben gebracht, binnen te voeren in een nieuwe samenleving, waar industrie en handel, toerisme en moderne communicatiemiddelen aan het echt beleven van het geloof nieuwe eisen stelt en nieuwe vormen vraagt.

Ernstig wordt er door ons naar gestreefd geestelijke ontworteling te voorkomen. Dit moge blijken uit de instelling van een Adviescommissie voor de geestelijke ontwikkelingsgebieden, waartoe wij in ons Bisdom besloten hebben en uit pogingen om via een planmatige aanpak van het maatschappelijk en geestelijke opbouwwerk — uiteraard in samenwerking met niet-katholieke organisaties en instellingen — te komen tot een verheffing van het geestelijke welvaartspeil binnende desbetreffende samenlevingen. Wij zijn er ons terdege van bewust, dat dit belangrijke werk ook in Zeeland, waar de katholieken onder de totale bevolking kwantitatief slechts zwak vertegenwoordigd zijn, hoge eisen zal stellen aan de groep van geestelijken en leken, die aan de toekomstige Zeeuwse samenleving vorm zal moeten geven. Daarom willen wij de hoop uitspreken, dat zo spoedig mogelijk in onderling overleg en in goede samenwerking tussen kerkelijke en burgerlijke overheid, tussen geestelijken en leken en tussen katholieken en niet-katholieken zal worden begonnen met die activiteiten van geestelijk en maatschappelijk opbouwwerk, die dit traditioneel zo christelijk gebied zullen vrijwaren van geestelijk verval en de maatschappelijke ellende, die ongetwijfeld over dit gebied zullen komen, wanneer niet allen waakzaam zijn en hun beste krachten geven.

Nivellering van dialecten?

Dr P. J. Meertens

DE geïsoleerde ligging van Zeeland en zijn eigenaardige geleding in een aantal eilanden en een door een brede stroom daarvan gescheiden vasteland, dat geografisch geheel bij Vlaanderen behoort, zijn de oorzaak dat de dialecten hier minder aan veranderingen onderhevig waren dan elders het geval is, en dat

bovendien tussen de dialecten van de eilanden onderling nog altijd zelfs opvallende verschillen bestaan. Maar zelfs het dialect van het meest afgelegen dorp wijzigt zich nog voortdurend, omdat er naast de externe factoren die dit proces begunstigen — het verkeer voorop — ook interne factoren zijn, die elke generatie weer anders doen spreken dan de vorige. Ook zonder het Deltaplan zouden de dialecten van Zeeland zich in de toekomst dus telkens weer hebben gewijzigd, zoals ze dat ook in het verleden hebben gedaan. Het Deltaplan zal dit begunstigen en bovendien nivellering bespoedigen. Dialect is een gemeinschapsuiting. Verandert de structuur der gemeinschap, dan verandert ook het dialect; verdwijnt de gemeinschap, dan is er ook voor het dialect geen plaats meer. En nu behoeft de verwezenlijking van het Deltaplan natuurlijk niet het onvermijdelijke gevolg te hebben, dat er in de toekomst in Zeeland geen stads- of dorpsgemeenschappen meer zullen zijn. Er is in de laatste tijd een streven om zelfs in onze grootste steden weer gemeinschapskernen te vormen, en men mag verwachten dat deze ook het behoud van het dialect zullen bevorderen. Wanneer men ook in Zeeland beseft dat men geen goed Nederlander, laat staan Europeaan kan zijn, zonder zich eerst rekenschap te hebben gegeven van zijn verplichtingen tegenover de dorps- of stadsgemeenschap waartoe men krachtens geboorte of inwoning behoort, dan bestaat er geen gevaar dat het Delta-plan een nivellering op grote schaal ten gevolge zal hebben, waaraan ook de dialecten ten offer zullen vallen.

Zout water: volksvijand nr. 1

H. D. Louwes

VAN een goed koolzaadveld placht men vroeger te zeggen, dat het in de top zo dicht moest zijn, dat, als men aan de ene kant er aan trok, het aan het andere einde nog moest trillen. Zo is het ook met het Delta-plan in Nederland; het beweegt ons land van Zeeuws-Vlaanderen tot Noord-Groningen.

Uit de agrarische gezichtshoek zijn er drie belangrijke aspecten, en wel: veiligheid, zoet water en landaanwinning.

Over de grotere veiligheid van onze agrarische bevolking voor leven, woning en land behoef ik hier niet uit te wijden; wij zijn daar veelzijdig over ingelicht. Ik wil er nog wel op wijzen, dat ook het Noorden van het land in dezen alle aandacht verdient, al werd het op 1 Februari 1953 niet getroffen. Wij zullen de uitvoering der reusachtige werken, die nodig zijn om Nederland beter tegen de zee te beschermen, moeten zien als een nationale zaak. Voorgaan moet, wat het meest dringende is. Maar het is m.i. een eis van rechtvaardigheid, dat diè streken, die moeten wachten, een ondubbelzinnige toezegging krijgen van de Regering, dat zij bij grote of kleine rampen evenzo zullen worden geholpen als het Zuiden in 1953.

Het zoete water is het verbindende element, dat geheel het land bij de uitvoering van het Delta-plan betreft. Zout water is volksvijand No. 1 van Nederland en het Delta-plan beoogt ook een zo doelmatig mogelijk gebruik te maken van wat er aan zoet water in Nederland voorhanden is. Alleen door afdamming van meerdere zee-armen in het Zuid-Westen van het land kan het nodige zoetwater beschikbaar komen om in de Waddenzee grote inpolderingen uit te voeren, door ook daar zeegaten af te sluiten. De dan gewonnen zeer zandige wadden-gronden toch hebben via het IJsselmeer zoetwater uit de Rijn nodig voor hun bevoeiing. Men kan zeggen: geen dam in b.v. het Haringvliet betekent de onmogelijkheid, de veiligheid van het Noorden van het land te verhogen door grootscheepse afdammingen der zeegaten en daarmee verbonden aanwinst van cultuurgrond in de Waddenzee.

De landaanwinning is tenslotte weer meer van regionale betekenis; iedere streek is blij er

land bij te krijgen. Interessant is hierbij het vraagstuk, of de nieuwe gronden uit de onmiddellijke omgeving zullen worden bevolkt dan wel of men de kolonisten zal aanwijzen uit het gehele land, zoals bij de IJsselmeerpolders geschied is en nog geschiedt.

Nieuw land, nieuw volk

Dr J. P. van Praag

HET Delta-plan zal van de Zeeuwse (en Zuid-Hollandse) eilanden in zekere zin een nieuw land maken (zoals dat ook met de Zuiderzeepolders is gebeurd). Er zullen weliswaar geen nieuwe gebieden ontstaan, maar het oude land krijgt een nieuwe vorm, en vooral een nieuwe structuur. Nieuwe verbindingen zullen tot stand komen, nieuwe levensgewoonten zullen ontstaan. Het gevaar dat oude tradities teniet gaan, zonder dat een nieuwe levensstijl gevormd wordt, is zeker niet denkbeeldig. Zo zal het Delta-plan naast technische, economische en sociale problemen ook geestelijke vragen aan de orde stellen. Ongetwijfeld zullen de kerken daarbij een taak vinden in overeenstemming met het geloof, waaruit de godsdienstige mens leeft. Maar ook ten aanzien van de niet-godsdienstige mens zal de nieuwe situatie nieuwe taken stellen. De kerken zullen hem in beginsel zeker niet voorbijgaan; maar de ervaring leert dat hij als regel eerder aangesproken wordt door degenen die — als hij — een verantwoorde levensvisie op niet-godsdienstige grondslag nastreven. Daarom zal b.v. het Humanistisch Verbond een eigen taak hebben te vervullen als op het nieuwe land ook een nieuw volk het aanzijn krijgt. Naast winst dreigt er zeker ook verlies. Verlies van levensstijl, van verbondenheid en samenhang. Daarom is het van belang dat er ook voor het niet-godsdienstige volksdeel kernen van bezinning en bezieling zijn, gemeenschappen waarin de mens zich deelhebber kan voelen aan een eigen verantwoorde levensstijl en levensvisie. Dat kunnen mede de gemeenschappen van het Humanistisch Verbond zijn; daarbij hebben mede onze raadslieden in Zeeuwsch-Vlaanderen, op Beveland en Walcheren, op Schouwen en Duiveland hun taak. Een taak die ze nu reeds trachten te vervullen en waarop ze zich nu reeds voorbereiden. Ik twijfel er niet aan of de Zeeuwen, die zo vaak reeds getoond hebben wat onverzettelijkheid en verantwoordelijkheidsgevoel vermag, zullen ook bij de verwerkelijking van het Delta-plan tonen, dat zij tegen hun opgaven opgewassen zijn; ook hierbij handhavend hun aloude wapenspreuk: *Luctor et Emergo*.

Gunstiger vestigingsfactoren

T. J. Twijnstra

DE vestiging van nieuwe industrieën hangt af van een aantal factoren, die variëren naar gelang van de aard van het bedrijf. Maar voor alle bedrijven zijn twee omstandigheden gemeenlijk van doorslaggevende betekenis: het beschikken over goede verbindingen en de aanwezigheid van de benodigde arbeidskrachten.

Uit de bekend geworden voorstellen komt duidelijk naar voren, dat Zeeland belangrijk betere verbindingen zal krijgen met het overige Nederland, in het bijzonder wat betreft het in deze tijd zo toegenomen verkeer over de weg. Deze verbindingen worden niet alleen beter, maar wat vooral van betekenis is, zij worden ook korter. Een verkorting van de afstand Vlissingen—Rotterdam van 145 km tot 100 km. zal een factor zijn van veel betekenis. Verkorting en verbetering van verbindingen betekent eveneens verbetering van contacten. En verbetering van commerciële contacten moet een gunstige invloed hebben zowel op de ontplooiing van initiatieven door de inwoners van het betrokken gebied als op zake-

lijke belangstelling voor het gebied van buitenaf. Wij hebben in ons land in vele gevallen gezien, dat een bevredigende en op de toekomst ingestelde verkeerstechnische ontsluiting van een bepaald gebied in korte tijd leidde tot een tevoren nimmer verwachte mate van industrialisatie.

Wat de arbeidskrachten betreft, Zeeland beschikt over een beperkte bevolking, maar een bevolking in staat om voortreffelijke krachten te leveren voor de industrie. De burgemeester van Middelburg heeft dat bij gelegenheid van de jaarvergadering van het Verbond van Nederlandse Werkgevers welsprekend in het licht gesteld. Daarenboven zouden structurele werkloosheidsproblemen in een gebied als Flakkee gemakkelijk kunnen worden opgelost.

Zeeland zal evenals bijvoorbeeld Friesland en Groningen voorlopig zeker een overwegend agrarische provincie blijven. Bij industrialisatie zal daarom in de eerste plaats te denken zijn aan landbouwproductenverwerkende industrieën en aan toeleveringsbedrijven voor de landbouw. Men kan, dunkt mij, tot geen andere conclusie komen, dan dat uitvoering van het Delta-plan de industriële mogelijkheden ten goede moet komen.

Geestelijke veranderingen

Ds H. J. F. Wesseldijk

DE tijd staat niet stil. De verwerkelijking van het Delta-plan zal grote veranderingen brengen voor Zeeland en de Zuid-Hollandse eilanden. De niet-stilstaande tijd zal, wanneer het plan tot uitvoering komt, in hoger tempo zijn eisen stellen aan het aanpassingsvermogen van de bevolking op de eilanden. In welke mate en in welk tempo, daarvan kan slechts hij een indruk hebben, die kennis genomen heeft van hetgeen er over het Delta-plan is geschreven.

Het is een vergissing te denken, dat de veranderingen, die zich zullen voltrekken slechts van technische, economische en materiële aard zullen zijn. En dat ze zich alleen zullen voltrekken op de terreinen van landbouw, industrie, visserij en handel. Het zal blijken, dat de gehele mens bij deze veranderingen betrokken is. Vaak zijn persoonlijk leven, vooral zijn gemeenschapsleven. Ook het kerkelijk en geestelijk leven.

Het vreemdelingenverkeer zal toenemen. De stedelijke samenleving van Holland wordt dichterbij gebracht door de nieuwe verkeersmogelijkheden. Toenemende industrie zal een mentaliteitsverandering veroorzaken. Het leven zal verzakelijken en een versnelde nivellering zal optreden. Spanningen zullen ontstaan door de noodzakelijke verdwijning van bepaalde bedrijfsvormen, zoals de visserij. Oude cultuurpatronen en bestaande levensstijl zullen in de branding geraken.

In dit geheel van maatschappelijke veranderingen, die mens en gemeenschap raken, hebben de kerken een taak. Niet het minst de Hervormde Kerk, die op de eilanden het meerendeel van de bevolking omvat. Voor die taak zijn nog lang niet alle ogen geopend. Juist omdat men de komende veranderingen ziet als louter van technische en economische aard.

Het zal zaak zijn, dat de kerken zich niet scharen aan de kant van degenen, die mokkend tegen de nieuwigheden achter de tijd aanlopen, noch dat ze deze als een onontkoombaar lot over zich laten komen. Maar dat ze zich positief instellen ten opzichte van de komende maatschappelijke veranderingen.

Dat betekent echter, dat zij deze veranderingen met open ogen tegemoet gaan en de maatregelen treffen, die de nadelen van een maatschappelijke structuurwijziging trachten op te vangen.

Ik meen, dat dit in de eerste plaats vereist: studie van het Delta-plan en vooral van de

maatschappelijke gevolgen daarvan. Het zou goed zijn, als de kerkeraden en predikanten, de brede moderamina van classes en provincie, de laatstgenoemden bijgestaan door hun hulporganen voor de diaconale arbeid en het jeugdwerk, studie-dagen organiseerden, waar de problemen ter sprake worden gebracht.

In de tweede plaats vereist het ook, dat gemeenschappelijk de maatregelen worden be- raamd voor de opzet van allerlei werk op maatschappelijk en sociaal-paedagogisch terrein, dat er op gericht is de ontbindende krachten in de sociale en geestelijke situatie tegen te gaan.

Dit zal nieuwe vormen van leven met zich brengen, waarvan velen in de aanvang de nood- zaak niet zien. Waartegen sommigen zich wellicht zelfs zullen verzetten.

Maar het gaat er om, dat ook in een veranderende maatschappij vorm gegeven wordt aan het beste wat wij uit het Evangelie van Jezus Christus ontvangen hebben tot een zegen van mens en gemeenschap.

Het is verheugend, dat er reeds kerkelijke organen zijn, die aan de slag zijn gegaan wat be- treft het werk op de terreinen hierboven genoemd. Zij verdienen de steun, niet alleen van de Synoden hunner kerken, maar, wil hun werk slagen, veelmeer nog van de kerkeraden en predi- kanten en van de leden der kerken op de eilanden zelf. Want hier ligt een taak voor de kerken.

Waerom was Zeelandt een vruchtbaer lant als Badt, Aggere, Inckelnoort ende die omliggende landen? Dat was daeromme dat dezelve landen maer heur eijgen regenwater te lossen ende te suijveren hadden, welke regenwateren zoo zeer het lant niet en vercouwen ende vercommelen als dat mager schraij heyewater. [Een grauw heiwater is niet dan een schreiwat.] Nochtans liggen dezelve landen op dezelve reviere van de Schelt als liggen Woensdrecht, Ossendrecht, Hildernisse, Santvliet, Lillo maer en zijn nochtans onnae soo vruchtbaer.

* *
*

Het plach hiervoormaels de meeste schande ende beschaemptheyt te wesen onder de dijckers ende arbeyders, dat zij heur aengenomen werck op de prijs gelijck zijt aengenomen hadden niet en volbrachten, gelijck tAntwerpen onder de bankerootiers die niet en dorsten ter Borsen comen; nu zijnt al rabauwen ende schuijmers die meer comen om de biercan, de bierton ende joncker Meuselaer te bestormen dan om den dijck te maecken. Ende al zijn der eenige goede werck- luyden die geerne heur debvoir doen zouden, worden van deselve rabouwen bedorven, jae dat meer is dreygen se te slaen als zij neerstelijcken wercken willen, principalijcken de meesters van de bestedingen die her schoff stellen [d.i. de werktijden bepalen]. Mijn advijs soude als noch wesen dat men die heur artijckelsbrieff ende ordonnantie op de stijle van dijckagie gemaect met wille ende wete met fortsen niet en onderhielden, dat men die terstont ophangen zoude bij vonnisse van gesworens bij maniere van den provoost.

Andries Vierlingh in zijn „Tractaet van Dyckagie”. (± 1570)